

REVIEW OF RESEARCH

ISSN: 2249-894X

IMPACT FACTOR : 5.7631 (UIF)

UGC APPROVED JOURNAL NO. 48514

VOLUME - 8 | ISSUE - 9 | JUNE - 2019

भाववाढ आणि जी.डी.पी. डीफ्लेटर

डॉ. कैलास निंबाळकर^१, डॉ. रत्ना निंबाळकर^२

^१सहयोगी प्राध्यापक, (अर्थशास्त्र), एस. बी. कॉलेज, शहापूर, जि. ठाणे.

^२उपप्राचार्य, सहयोगी प्राध्यापक, (अर्थशास्त्र), के.एम.अग्रवाल कॉलेज, कल्याण.

गोषवारा :-

वाढते उत्पन्न कल प्रवृत्ती म्हणजे विकास ही सर्वसामान्यपणे विचार प्रवृत्ती असते. परंतु बऱ्याच वेळा वाढत्या किंमती सुद्धा उत्पन्नवाढीला कारणीभूत ठरतात. आजच्या जगाचे हे खूप मोठे सत्य आहे. हा भाववाढीचा परिणाम नियंत्रित करून निश्चित जी.डी.पी.चे व पर्यायाने विकास दराचे मापन करणारा निर्देशांक म्हणजे जी.डी.पी. डीफ्लेटर जागतिक अर्थव्यवस्था कोणत्या विकास टप्प्यावर आहे हे आज आपणास जी.डी.पी. डीफ्लेटरमुळे सहज समजते.

Keywords :- जी.डी.पी. डीफ्लेक्टर, विकास, उत्पन्न, उत्पादन, अर्थव्यवस्था, भारत, जागतिक, निर्देशांक, चालू वर्ष, आधारभूत वर्ष, भाववाढ, किंमत इ.

प्रस्तावना :-

किंमत आणि मूल्य यांचा जसा व्यक्त संबंध आहे, तसाच काही भाववाढ आणि वास्तव जी.डी.पी.चा आहे. भाववाढीतून जी.डी.पी.चा जो फुगवटा वाढतो तो खऱ्या विकासाचा परिणाम नाही. स्वातंत्र्याच्या उंबरठ्यावर रु. ७ महिन्यांच्या पगारावर घर चालविणारा सर्वसामान्य शिक्षक आज रु. ७०,०००/- वर सुद्धा काटकसरीने घर चालवितो हा विकासाचा प्रभाव म्हणायचा की, भाववाढीचा परिणाम? भाववाढ व वास्तव जी.डी.पी. पर्यायाने विकास

वेगळे करण्याचे काम जी.डी.पी. डीफ्लेटर प्रामाणिकपणे करते असा हा जी.डी.पी. डीफ्लेटर म्हणजे अर्थव्यवस्थेतील सर्व नवीन अंतिम वस्तू व सेवांच्या किंमतीचे मापन होय. जागतिक अर्थव्यवस्थेला खऱ्या/वास्तव आणि निव्वळ विकासाची प्रचिती देण्याचे काम जी.डी.पी.डीफ्लेटर करतो.

उद्दिष्टे :-

१) वास्तव जी.डी.पी.चे मापन करणे.
२) भाववाढ व जी.डी.पी. डीफ्लेटर यातील फरक अभ्यासणे
३) जागतिक जी.डी.पी. डीफ्लेटरचा आढावा घेणे.

४) जी.डी.पी. डीफ्लेटरचे महत्त्व पटवून देणे.

गृहिते :-

१) भाववाढीमुळे होणारी जी.डी.पी. ची वाढ हा खरा विकास दर नाही.
२) जी.डी.पी. डीफ्लेटर वास्तव विकासदर दर्शवितो.

संशोधन पद्धती :-

संशोधन लेख हा प्रामुख्याने दुय्यम तथ्य संकलनावर आधारित असून त्यासाठी विविध प्रकाशित संदर्भांचा आधार घेतला आहे.

महत्त्व :-

- १) जी.डी.पी. डीफ्लेटरची भूमिका पटण्यास मदत
- २) भाववाढीमुळे उत्पन्नात होणारी वाढ म्हणजे विकास नाही हे तांत्रिकरीत्या सिद्ध करणे.
- ३) विकासाच्या महत्त्वपूर्ण निर्देशांकाचे महत्त्व पटवून देणे.

जी.डी.पी. डीफ्लेटर म्हणजे?

कोणत्याही अर्थव्यवस्थेतील स्फीतीचे (भाववाढीचे / किंमतीवाढीचे) मापन करणारा जीडीपी डिफ्लेटर हा एक मार्ग होय. उपभोक्ता किंमत निर्देशांक (CPI) घाऊक किंमत निर्देशांक (WPI) आणि खरेदी शक्ती निर्देशांक (PPI) हे देखील किंमत वाढीचे मापन करणारे मार्ग होत.

- १) जीडीपी डिफ्लेटर म्हणजे अर्थव्यवस्थेतील सर्व नवीन अंतिम वस्तू व सेवांच्या किंमतीचे मापन होय. (wikipedia)
- २) जीडीपी डिफ्लेटर म्हणजे देशांतर्गत उत्पादित होणाऱ्या नवीन वस्तूंच्या किंमतीतील बदलाचे मापन होय. अर्थशास्त्रात स्फीतीच्या मापनासाठी याचा उपयोग केला जातो.
- ३) नाममात्र जीडीपी आणि वास्तव जीडीपीच्या सहाय्याने अर्थव्यवस्थेतील किंमतवाढीचे किंवा घटीचे मापन ज्या किंमत निर्देशांकाने केले जाते. त्यालाच जीडीपी डिफ्लेटर असे म्हणतात.

किंमतवाढीच्या मापनासाठी जगातील बहुतेक देशात उपभोक्ता किंमत निर्देशांकांचा वापर करतात. आणि त्यानुसार त्या त्या देशाचे मौद्रिक धोरण ठरवितात. जीडीपी डिफ्लेटर मध्ये मात्र देशांतर्गत उत्पादन होणाऱ्या सर्व वस्तू व सेवांचा समावेश केला जातो आणि आयात वस्तूंना वगळले जाते.

सामान्यतः स्थूल देशांतर्गत उत्पादनाचे (GDP) मापन करण्यासाठी उत्पन्न पद्धती, खर्च पद्धती व मूल्यवर्धीत पद्धतीचा वापर केला जातो. अर्थव्यवस्थेत निर्माण होणाऱ्या एकूण वस्तू व सेवांचे मूल्य म्हणजे स्थूल देशांतर्गत उत्पादन होय. देशात निर्माण झालेल्या वस्तू आणि सेवांना त्यांच्या किंमतीने गुणल्यास आपणांस एकूण जीडीपी (GDP) प्राप्त होतो.

नाममात्र स्थूल देशांतर्गत उत्पादन म्हणजे काय? जेव्हा चालू वर्षात देशात निर्माण होणाऱ्या वस्तू व सेवांना चालू वर्षातील किंमतीनुसार गुणतो तेव्हा येणाऱ्या उत्पादनास नाममात्र किंवा चालू किंमतीनुसार स्थूल देशांतर्गत उत्पादन असे म्हणतात. किंमत वाढीमुळे वस्तूच्या प्रत्येक एककाची किंमत वाढत असते. जेव्हा चालू किंमतीनुसार जीडीपीचे मापन केले जाते तेव्हा अर्थव्यवस्थेची वास्तव उत्पादकता प्रतिबिंबित होत नाही. हेच आपण पुढील उदाहरणाच्या सहाय्याने स्पष्ट करू.

उदा. समजा २०१५ या वर्षात अर्थव्यवस्थेत १०० बॉलपेनचे उत्पादन झाले आणि याच वर्षात पेनाची किंमत १० रुपये प्रति नग एवढी होती. तर $१०० \times १० = १०००$ रुपये एवढी भर पेनाच्या उत्पादनामुळे अर्थव्यवस्थेच्या जीडीपीमध्ये पडते. यानंतर आपण असे गृहित धरू की २०१६ मध्ये देखील एकूण १०० पेनाचे उत्पादन झाले. परंतु किंमत वाढीमुळे पेनाची प्रति नग किंमत १५ रुपये एवढी झाली. म्हणून २०१६ या वर्षी जीडीपी मध्ये $१०० \times १५ = १५००$ रुपये एवढी वाढ झाली. परंतु याचा अर्थ असा नव्हे की, जीडीपी मध्ये वास्तव वाढ झाली. २०१६ मध्ये जीडीपीमध्ये जी संख्यात्मक वाढ झाली ती उत्पादन वाढीमुळे झाली नसून त्या वर्षी पेनाची किंमत वाढली म्हणून झालेली आहे. म्हणून अर्थव्यवस्थेच्या उत्पादनाचे हे वास्तव प्रतिबिंब नव्हे. वास्तव जीडीपीच्या मापनासाठी चालू वर्षातील वस्तूचे एकूण नग गुणीले आधारभूत वर्षातील त्या वस्तूची किंमत विचारात घ्यावी लागते. वरील उदाहरणात २०१५ हे वर्ष आधारभूत वर्ष आहे असे आपण गृहित धरल्यास २०१६ मधील वस्तूच्या एकूण नगास त्या आधारभूत वर्षातील किंमतीने गुणल्यास आपणास वास्तव जीडीपी मिळते.

$$(१०० \times १० = १००० \text{ रुपये})$$

म्हणून जीडीपीमध्ये वाढ तेव्हाच दिसेल जेव्हा वस्तूच्या नग संख्येत वाढ झालेली असेल. म्हणून वास्तव जीडीपी ही किंमत वाढ समायोजित करून आलेला संख्यात्मक अंक असतो. म्हणून वास्तव जीडीपीचे मापन करण्यासाठी पुढील सूत्राचा वापर केला जातो.

$$\text{GDP Deflator} = \frac{\text{Nominal GDD}}{\text{Real GDD}} \times 100$$

म्हणून आपण असे म्हणू शकतो की, जीडीपी डिफ्लेटर हे नॉमिनल जीडीपी मधून किंमत वाढीचा परिणाम कमी करण्याचे मापन होय. तसेच जीडीपी डिफ्लेटर हे अर्थव्यवस्थेतील उत्पादकता प्रतिबिंबित करते.

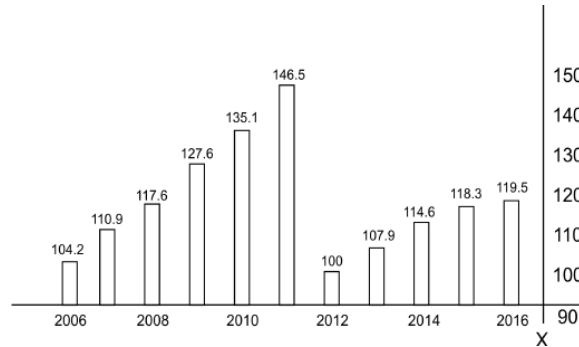
जर जीडीपी डिफ्लेटर १०० पेक्षा अधिक असल्यास अर्थव्यवस्थेची उत्पादकता वाढत असते तर जीडीपी डिफ्लेटर १०० पेक्षा कमी असल्यास अर्थव्यवस्थेची उत्पादकता घटत असते.

जीडीपी डिफ्लेटर मध्ये मात्र पुढील गोष्टींचा समावेश होतो.

- १) सर्व गुंतवणूक वस्तूचा समावेश केला जातो.
- २) सर्व शासकीय सेवांचा समावेश केला जातो.
- ३) निर्यातीचा समावेश केला जातो.
- ४) आयात वस्तूंच्या किंमती वगळल्या जातात.
- ५) उपभोगाच्या रचनेत बदल झाल्यास आणि नवीन वस्तू व सेवांचा त्यात समावेश झाल्यास त्याचा देखील समावेश डिफ्लेटरमध्ये होतो.
- ६) कोणतेही रचनात्मक स्थित्यंतर झाल्यास वरील सर्वांचे प्रतिबिंब जीडीपी डिफ्लेटरमध्ये आपोआप पडते. म्हणून अर्थव्यवस्थेतील किंमतीतील बदलाच्या मापनाचे जीडीपी डिफ्लेटर हे सर्वात महत्वाचे साधन होय.

भारताचा जीडीपी डिफ्लेटर (GDP Deflator of India):-

भारताच्या जीडीपी डिफ्लेटरचे मापन निर्देशांकामध्ये केलेले असून २०१६ मध्ये त्यामध्ये वाढ होऊन तो ११९.५० निर्देशांक एवढा झाला. २०१५ मध्ये तो ११८.३० एवढा होता. २०१५ पासून २०१६ पर्यंत भारताचा जीडीपी डिफ्लेटर हा सरासरी ११६.८४ निर्देशांक एवढा राहिला आहे. जीडीपी डिफ्लेटर निर्देशांक सर्वात जास्त म्हणजे १४६.५० एवढा २०११ मध्ये होता तर सर्वात कमी म्हणजे फक्त १०० एवढा २०१२ मध्ये होता. भारतात जीडीपी डिफ्लेटर जाहीर करण्याचे कार्य भारत सरकारचे सांख्यिकीय व कार्यक्रम अंमलबजावणी मंत्रालय (MOSPI) करते. हे आपण पुढील आकृतीच्या सहाय्याने स्पष्ट करू.

(Source - Ministry of Statistics and Programme Implementation)

जागतिक जी.डी.पी. डीफ्लेटर**भारतासह वेगवेगळ्या देशांचे जीडीपी डिफ्लेटर पुढीलप्रमाणे (२०१५-१६)**

अ.क्र.	देश	जीडीपी डिफ्लेटर
१)	टर्की	१५९०.७९
२)	न्युझीलंड	११३०.००
३)	अर्जेन्टिना	१०७९.५०
४)	चीन	६२२.५०
५)	श्रीलंका	२८७.६७
६)	पाकीस्तान	२४३.८५
७)	उरुग्वे	२३०.९४
८)	लिबीया	२११.१०
९)	कतार	१९६.३०
१०)	बांगलादेश	१७४.४२
११)	फिलीपाइन्स	१७३.४६
१२)	क्यूबा	१५३.४०
१३)	थायलंड	१४६.२१
१४)	व्हीएतनाम	१४५.८०
१५)	नायजेरीया	१४५.६४
१६)	हंगेरी	१४०.४०
१७)	रशिया	१३७.५८
१८)	चीली	१३५.४०
१९)	मेक्सिको	१३३.६८
२०)	इंडोनेशिया	१३२.४५
२१)	रवांडा	१२१.००
२२)	भारत	११९.५०

(Source - Ministry of Statistics and Programme Implementation)

भारताप्रमाणेच जागतिक अर्थव्यवस्थेत सुद्धा वास्तव जी.डी.पी.चे मापन करण्यासाठी जी.डी.पी. डीफ्लेटरची भूमिका महत्त्वपूर्ण ठरते. तो १०० पेक्षा अधिक असणे हे वाढत्या उत्पादकतेचे द्योतक ठरते. पुढील आकडेवारीवरून हे अधिक स्पष्ट होईल.

जीडीपी डिफ्लेटरचे महत्त्व (Importance of GDP Deflator) :-

देशातील वस्तू व सेवांच्या किंमतवाढीचे मापन करण्यासाठी उपभोक्ता किंमत निर्देशांक व घाऊक किंमत निर्देशांक असे वेगवेगळे मार्ग असतात असे असले तरी जीडीपी डिफ्लेटर ही वरील मार्गापेक्षा अधिक विस्तृत व सर्वकंष असा मार्ग किंवा साधन होय. देशातील सर्व अंतिम वस्तू व सेवांचे एकत्रित मापन करण्यासाठी जीडीपीचा वापर केला जातो. जीडीपीच्या सहाय्याने देशातील वस्तू व सेवांचे एकूण उत्पादन समजते त्यामधील वाढ किंवा घट समजते व त्यावरून देशाच्या राहणीमानाची व इतर देशांबरोबर प्रगतीची तुलना करता येते. तसेच उपभोक्ता किंमत निर्देशांक व घाऊक किंमत निर्देशांकाच्या सहाय्याने किंमतीतील बदल माहिती करून घेता येतो. परंतु या साधनांचा वापर करताना देखील त्यामध्ये मर्यादित वस्तू व सेवांचा समावेश असतो. देशातील सर्व वस्तू व सेवांचा समावेश या निर्देशांकात केला जात नाही. तसेच घाऊक किंमत निर्देशांकामध्ये सेवा क्षेत्रातील कोणत्याही सेवेचा समावेश केला जात नाही.

सारांश :-

वास्तव विकासाचे मापन करतांना अनेक अडचणी येतात. किंमतीत होणारी वाढ हा जागतिक प्रश्न आहे, ज्याचा परिणाम म्हणून वरकरणी जी.डी.पी. वाढला असे दिसते. परंतु ही वाढ दिशाभूल करणारी आहे. म्हणूनच जागतिक अर्थव्यवस्थेला वास्तव विकासाची प्रचिती देणारा जी.डी.पी. डीफ्लेटर हा महत्वाचा निर्देशांक महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावत आहे.

संदर्भ :

- १) निंबाळकर कैलास, निंबाळकर रत्ना, (२०१६), स्थूल अर्थशास्त्र, न्यूमॅन पब्लिकेशन, परभणी
- २) India G. D. P. Deflator
- 3) Statistics.com
- 4) Wikipedia.org.